

INESJOURNAL

ULUSLARARASI EĞİTİM BİLİMLERİ DERGİSİ
THE JOURNAL OF INTERNATIONAL EDUCATION SCIENCE

Yıl: 2, Sayı: 4, Eylül 2015, s.456-465

Sinan ÇAYA¹

BOŞ ZAMAN SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA SPOR²

Özet

Bu çalışmada spor konusu; esas olarak boş zamanları değerlendirme çerçevesinde işlenmiştir. Yazım planında önce boş zaman kavramı ortaya konmuş; sonra onunla bağlantılı olarak oyun bahsi irdelenmiş ve oyunun bir uzantısı olarak spora geçilmiştir. Dolayısıyla spor, profesyonel görüntüsünden çok amatör yönüyle irdelenmiştir. Çalışmada; spor icra etmenin çocuğa ve hattâ yetişkine katkıları hususiyetle akıl hijyeni bağlamında vurgulanmıştır. Seyircilik sıfatıyla spora dolaylı iştirak meselesi de mütalâaya alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boş zaman; oyun; spor; sporcu; haz.

SPORTS IN THE CONTEXT OF SOCIOLOGY OF LEISURE

Abstract

In this work; the topic of sports is taken essentially within the scope of valuation of free times. In the writing plan; first the concept of free times is dealt with, then the topic of play is handled in a related manner and finally arrived at the theme of sports as an extension of games. Accordingly; sports are investigated from a hobbyist's viewpoint rather than the context of professional occurrence. Within the research; the contribution of sporting to children and even to adults are emphasized especially in the context of mental hygiene. The issue of indirect participation to sports as spectators is also considered as part of the study.

Key Words: Spare time; game; sports; sportsman; pleasure.

KOŞUCULUK ÇAĞLARIM

Atletizmken meşgalem

Başkaydı organizmam:

Ne soğuk tanır idim;

Ne yorgunluk, ne açlık;

Ne de hattâ hastalık!

Bir de moralim vardı:

On sekizinci yaşın

On sekiz pâre katlı

Gezer-kas-kalesince!

Yazar

1 Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi, Deniz İşletmeciliği ve Bilimleri Enstitüsü, sinacaya@hotmail.com

2 Bu makalenin ilk versiyonu merhum Prof. Dr. M. Cihat Özönder'e sunulmuş bir Sosyoloji lisanüstü dönem ödevidir.

GİRİŞ

“Boş Zaman” Kavramı

Tezcan'ın (1982:1) belirttiği üzere; *boş zaman değerlendirme günümüzde hem sanayileşmiş hem de bu yola girmiş toplumlarda ortak bir sorundur; zira çalışma saatlerinin azalmasıyla boş zamanlar artmaktadır ve insanın o esnada ne yapacağı meselesinde sual düğümlenmektedir.*

Yazar (s.2), “boş zaman” deyimini eleştirmekten³ de geri durmamakta; deyim bu hâliyle yerleşmişliğine rağmen, örneğin “özgür zamanlar” gibi bir yakıştırmanın daha isabetli olacağını da belirtmektedir.

Birey, kendisine boş zaman edinebilmek için öncelikle zamanının plânlı kullanılmalıdır. Bu sayede boş zaman sürekli ve sistemli biçimde ortaya çıkar ve ona göre de kıymetlendirilmesi mümkün olur. Aksi halde zaman çar çur olur gider.

İlginçtir. Amerikan kara subaylarını yetiştiren *West Point* Askerî akademisi'nde —bu kuruluş Türkiye'deki kara Harp Okulu'nun oradaki mukabilidir— zaman yönetimi, uzun senelerdir başlı başına resmî bir ders olarak müfredat içinde yer almaktadır. Dersin amacı; *askerî öğrenciye; Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servisi mârifetiyle; akılcı zaman idaresini öğretmek ve aşılacak ve böylelikle onları bu açıdan da başarılı subay olmaya hazırlamak* olarak tanımlanmıştır.

Seeley (1977: 2-3) *boş vakit ile meşguliyetle hoşça vakit geçirme* mefhumlarını birbirinden ayırtmaktadır: *İlki uğraşının söz konusu olmadığı bir zaman parçası olup birey bu esnada istirahat eder veya dilediğini yapar. (Yemek içmek ve uyumak gibi) fizyolojik işlevler ile maişet / geçim işi dışındaki zamanlar boş vakit hükmündedir. Gönüllü veya cebrî anlamda (hastalık, işsizlik, kadrosuzluk veya yaş haddi emekliliği) oluşması mümkündür.*

Meşguliyetle hoşça vakit geçirme ise bedensel, akli veya duygulanımsal bir etkinlik içerir. Bir şevklenme / heveslenme sonucu ortaya çıkar. Tamamen isteğe bağlıdır. Bu noktada doyum ve haz esastır. (Zihinsel, bedensel veya sosyal varlığını ilerletme; sağlığını geliştirme; daha örnek bir vatandaş olma gibi) faydalı yan ürünler söz konusu olabilir.

Epperson ve arkadaşları (1977: 38-40) boş zamanlara insanın ruh sağlığı açısından yaklaşıyorlar. Birçok insanın *boş zaman etkinliği cahili olduklarını ve bu itibarla gündelik hayatta bir başarı, maksat veya anlamlılık hissiyatı yakalamaktan âciz kaldıklarını* dile getiriyorlar.

Yazarlara göre; *birçok sosyologun tespit ettikleri gibi; insanoğlu için can sıkıntısının arz ettiği tehlike; hastalık, savaş ve uyuşturucunun ardından gelen bir büyüklüktedir! Aktör ve şarkıcı Georg Sanders lüks bir İspanyol otelinde kendi canına kıydığında [1967]; odasında boş barbitürat tüpleri ve dünyayı bir lâğım çukuru olarak nitelendiren el yazısı bir pusula bulunmuştu.*

Aktörün muzdarip olduğu; haz verici şeylerden hoşlanmayı becerememek; tıpta “anhedonia”⁴ tâbir edilen bir psikiyatrik patolojiyi temsil eder. Hazları özümsemeye engel bir ruhsal

3 Seneler önce Boğaziçi Üniversitesi'nde kitle sporu konulu bir konferans veren spor hocası *Turgay Renklıkurt* da konuşmasının en başında “boş zaman” terimini tenkit etmiş idi. Bu fikri kabul etmediğini, onun yerine “serbest zaman” demenin uygun olacağını dile getirmişti.

4 Aynı kökten türemiş olan *hedonizm* kelimesi ise hazcılık, *lezzetiyye* felsefesi olarak bilinen ve kaynağını antik Grek medeniyetinden alan bir anlayıştır.

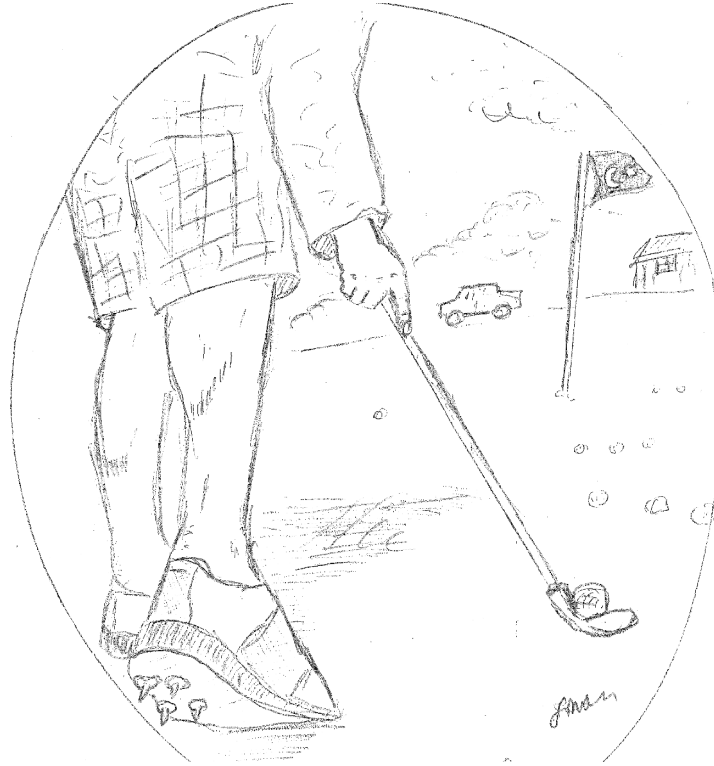
çökkünlük türüdür. Bu yüzden boş zaman etkinliği danışmanlığı; nice insana, hayattaki rollerini daha iyi algılayacak bir umut kapısı gibidir.

O'Donnel (1988: 149); geleceğin dünyasında akıl gerektirmeyen işler tamamıyla makinelere ihale edileceğinden; ancak çok iyi eğitilmiş bireylerin ruh sağlığının baki kalacağını ve geri kalanların tam bir hüsrana içine düşeceklerini savunur.

Boş Zaman Açısından En Önemli Küme: Yaşlı Emekliler

Yıllarca çalışıp didinip nihayet emekli maaşına çıkmış kişilerin hem işe yaramazlık duygusunun getirdiği ezici psikolojik sorunları⁵ hem de çok zamanları söz konusu olduğundan; onlar için mesele daha da bir ehemmiyetlidir.

Secord ve Backman (1974: 549) emeklinin mahzun psikolojisini şöyle ele alıyorlar: *Zorunlu emeklilik noktasında kişi önce sosyal rolünü yitirir (takip edeceği bir dava olmayan avukat, âlet edâvâtını elden çıkarmış tamirci). Sonra diğer kişilerce öncekinden farklı bir şekilde görüldüğünü fark eder. Eski ast ve üstlerinden aynı saygı ve ilgi gelmez olmuştur. Sosyal "ayna"daki görüntüsü kötüleşmiştir: Devri geçmiş, işi bitmiş biridir!*

Çizim 1. Zengin ülkelerde golf, emeklilerin çok rağbet ettikleri bir spor ve uğraşıdır. (Yazarın kendi çizimidir)

Bu durumdaki bütün insanları kurtaracak, hayata kuvvetle tutunmalarını sağlayacak can simidi boş zaman etkinlikleridir. Puner'in (1988: 208-210,225) belirttiği gibi; *gerontolojistlerin*

⁵ Birkaç sene önce, eskiden çalıştığı bir yatılı okulun öğretmenler günü etkinliğine katılan ve konuşma kürsüsünde söz alan çok ihtiyarlanmış bir öğretmen emeklisi, o günün sevinciyle ağlamaklı olmuştu. Senede bir gün hatırlanmayı dahi bahtiyarlık olarak nitelemiş; öğretmenler gününü aylar öncesinden ipe çektiğini anlatmıştı. Bu sayede eskimiş bir lâmba misâli bir köşeye atılmışlık hissinden, bir nebze de olsa kurtulabildiğini ifade etmişti.

[yaşlılıkbilimi] “büyük sarsıntı” diye düşündükleri emeklilik; aslında insana yeni yollar açabilir. Yolculuk, yazı yazma vb. gibi o günlere kadar gizil kalmış veya ertelenmiş tutkular aslında şimdi hayata geçirilebilir. Pilotluk bile öğrenilebilir! Boş zamanı kötü kullanmanın cezası olarak ortaya çıkan moral çözümleri ve tákâttten düşme ise ölümü çabuklaştırır.

Oyun ve İnsan için Önemi

“Kelime menşei olarak ‘spor’, (‘dis’ ve ‘portare’ parçalarından oluşan ‘disport’ kelimesinden türemiştir ki işten uzak durmak mânâsına gelir. Etimolojik yapısının da belirttiği gibi spor; ağır iş değil de eğlenceyi temsil eder. Burada iş yerine oyun tavrı hâkimdir. Onu yaşamının zevki önemlidir” (Özbaydar 1983: 30).

Fromm (1991:183); haz-mutluluk-doyum tahlilinde ruhsal noksanlığın karşısına ruhsal bolluk bereketi çıkartıyor. Bu alanın hayvanlarda bile dile getirildiğine işaret ediyor. İnsandaki enerji bolluğu alanını, bütün başarılarını ortaya çıkartan kaynak anlamına alıyor.

Oyun; zevk veren tabii bir olgu hükmündedir. Sporun doğuşunda, insanın fitratında⁶ mevcut oyun ihtiyacını bulmaktayız.

Oyun ve Çocuk

ÇOCUK, OYUN, LÂSTİK TOP

Bizim ev ikinci kat;
Önü oyun bahçesi.
Taşındığımız ilk gün
Israrla zil çalınmış;
Karım kapıyı açmış:
Çocuğun birisinin
Kocaman lâstik topu
Bizim balkona kaçmış!
Çocuk *benmerkezcidir*
Ve onun eşyaları
Her şeyden önemlidir!
Zilin çalış tarzından
Anlıyoruz ki hemen
Balkonda bir top vardır.
Apar topar koşuyor;
Kıymetli emaneti
Aşağıya atıyor
Ve ancak ondan sonra
Ulaşarak kapıya
Müjdeliyo’z çocuğa
Ki top çoktan inmiştir,
Hazırdır oynanmaya!
(Gelmez oyalamaya).

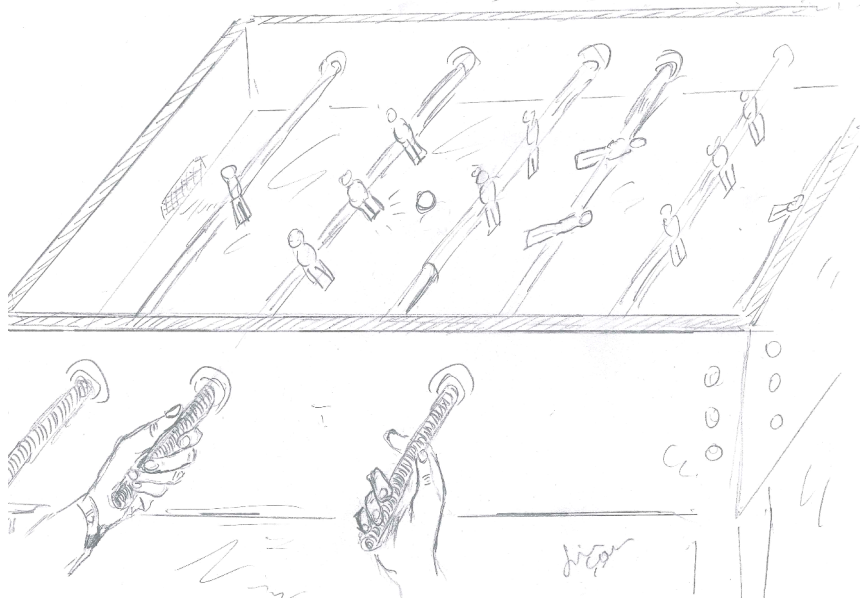
Yazar

⁶ Bir Cuma ibadetinde vaiz kürsüsünde bu konuda çok ilginç bir söz sarf edildiğini hatırlamaktayım: Hoca; nefsin hoşuna giden şeyler bâbında cinsellikten başka yemek içmek ve oyunu da sıralamış ve şehvet kapsamında ele almış idi.

“Çocuğun okul öncesi oyunla geçer. Bugün oyun, eğitimin de faydalandığı bir araçtır *Huizenga*'ya göre oyun; belli zamanda ve mekânda isteyerek ve bağlayıcı kurallara göre gerçekleşen bir uğraşdır. *Gulick*'e göre oyun, yapılması istenilenin gerçekleşmesidir” (Tezcan, 1982: 151).

Buss (1978: 372-373) oyunun sporu da içerdiğini belirtiyor ve oyunlar arasında havai veya ciddi olanlar diye bir farklılık öneriyor. Çocukların; denetimsiz harekî boşalmaları⁷ (sersemleyene kadar kendi ekseni etrafında dönme veya etrafa su sıçratma) dahi çok sevdiklerini söylüyor. Ayrıca; çok basit bile olsa kuralı bulunan etkinliği kuralsızdan ayırt ediyor. Kuralın ilkin keyfi şekilde konduğunu ama sonradan tutarlılık gösterdiğini (pokerde dam, astan üstün sayılabildi) bu hususun çocuğun toplumsallaşmasına büyük katkı getirdiğini anlatıyor.

Hele takım oyunlarında bu sosyalleşme veçhesi mutlaka çok daha etkili olsa gerektir. Paylaşma, özveri, dayanışma, sebat gibi nice güzel huyların gelişmesinde özellikle kolektif sporların getirileri çocuğun gelişim sürecinde kesinlikle yadsınamayacak bir önemdedir.

Çizim 2. Bir zamanlar çocukların çok rağbet ettiği

kasa topu (langirt) oyunu. (Yazarın kendi çizimidir).

Oyun, yetişkinlerde gerekli ve faydalı bedensel beceriler için alıştırma verir. Toplumsal yönü de vardır. Oyun tecrübesi, diğer kişilerle etkileşim ve iletişimi ilerletir. Öte yandan; kazanmanın boy, kuvvet ve çevikliğe bağlı bulunduğu kaba saba çocuk oyunlarında; daha iri çocukların üstenci ve buyurgan tutumları tesis edilir, bilenir ki böylelikle şekillenen astlık üstlük bireysel statüleri, hayat boyunca belirleyici olabilir (Ember & Ember, 1988: 36).

Çocuklarda oyun etkinlikleri, hem teşhis hem tedâvi amaçlı olarak da işe yarar. Meselâ çocuğa; ailesini temsil eden bebekler, oyuncak mobilyalar, arabalar verilir. O bunlarla oynarken

⁷ Bilindiği üzere, çocuğun hareketliliği yetişkine göre misliyle fazladır. Kimi otoriteler bu fazlalığı çocukta yirmi misli hesaplamışlardır. Günümüzde sayıları arttığı düşünülen hiperaktif çocuk tipi olağan çocuktan da daha kıpır kıpır ve huzursuzluk içinde bir tipoloji arz eder.

seyreden psikolog notlar alır. Şiddetli küçük-kardeş kıskançlığı yaşayan çocuklar bu esnada ekseriya saldırganlık işaretleri gösterirler (Kimble, 1956: 365).

Maçlarda Seyirci Davranışı

Toplumda birçok bakımdan gayrı-memnun fertler futbol maçlarında rakip takımı günah keçisi yaparak onlara bağırıp çağırırlar. Maçın ertesi günü bu kişileri çevremizde ses telleri yıpranmış ve sesleri kısılmış vaziyette görürüz. Taşkınlıklar şuuraltı olmayıp aksine bilerek yapılır. Kimileri “bütün kızgınlıklarımı orada attıklarımı” açıkça söylerler.

Çoğu insanların spora iştirak etmeleri fiilen değil de seyircilik sıfatıyla gerçekleşir. Bilardo oyunları bile ikişer kişiyle oynanırken çok daha fazla kişi tarafından seyredilirler.

Amerika’da profesyonel maçların televizyonlarda haftada ortalama 25 saatlik⁸ yer tuttuğu ifade edilmiştir. Doğrudan icra edilen sporlar içinde; 1985 yılı Amerikan Sayımlama (İstatistik) Bürosu bulgularına göre tercih sırası şöylece saptanmıştır: Yürüme, yüzme, balık tutma, bisiklete binme, hafif koşu / jogging, bowling, tenis, golf, avcılık, kızakla kayma, su kayağı, kar kayağı, buz pateni (Coser et al. 1987: 574).

Spor Uğruna Spor!

Yıllar önce bir on Kasım gününde bir gazetenin spor sayfasında sürmanşette şöyle diyordu: Lisanssız, pür amatör bir sporcuydu. Manşet isim zikretmiyordu ama hemen anlaşılıyordu kimi kastettiği. İşte sporda en ideal rol modelliği tam da bu olsa gerektir.

Spor üzerinden gayrı-amaçlar, yan-beklentiler sporun sâfiyetini zedeler ki bu durum okul sporları için dahi bir nebze hakikat hükmündedir demek yanlış olmaz! Okul takımında yer alınca zayıf derslerin kurulda başlanacağı umudu; eşofman, çanta, anorak gibi donanım edinme; sporu seyahatlere vesile kılma; artistik bir edâyla voleybol / basketbol oynarken kızlara caka satma gibi çocuksu ufak tefek yozlaşma ve bulaşmalar dahi mevcuttur elbette.

Çizim 3. Atletizm: Amatör sporların belkemiği! (Yazarın kendi çizimidir).

⁸ Bir Amerikalı öğretmen; bir büyük şehirde kanalizasyon şebekesinin maçlar yüzünden hasar gördüğünden bahsetmişti. Maçı seyretmeye kilitlenen on binlerce insan, tuvaletlerini tutuyor ve devre arasında helâlara koşuyormuş. Aynı anda sifonların çekilmesiyle gelen basınç boru şebekelerini zorluyormuş.

Ya daha büyük ölçeklerde ne derece ürkünç kirlenmeler paslanmalar, yozlaşmalar var! Peş peşe üç ayrı yazardan, sporda esef verici bozulmalara dair üç iktibas yapalım:

Kabûl etmek lâzımdır ki spor, önem bakımından kazandıklarını arılık bakımından kaybetmiştir. Sporun tabiatına yabancı unsurlar giderek ona daha fazla musallat olmakta ve onu amacından saptırmaktadırlar. Böylelikle spor; ticarî, siyasal, ideolojik ve hattâ ırksal⁹ boyutlara bezenmiştir (Maheu 1975: 50).

[Tanıtım ve gösteriş uğruna] *Hitler Almanya'sı ve Duçe İtalya'sı gibi güç ve şiddete dayalı ideolojileri temsil eden devletler; spora büyük inanç, insan gücü ve mâlî desteklerle birlikte el atmışlardır (Moustard 1975: 50).*

Spor; beynelmilel siyasette azımsanamaz bir yer tutan bir oyun hâline sokulmuştur. Devletler için az tehlikeli ve çok uygun bir baskı vâsıtası dahi yapılmıştır. Bunun en etkin yolu ise boykot tehdididir. 1980 Moskova ve 1984 Los Angeles olimpiyatlarında da bu durumlar gözlenmiştir (Collomb 1988: 193).

SONUÇ

Boş zamanı üretken ve ileri götürücü bir surette kıymetlendirmek; modern insanın ziyadesiyle önem kazanmış bir büyük sorunsalı olarak karşımızda durmaktadır.

Oyun ve onun bir türevi olarak spor; çocuklukta hayata hazırlık ve eğitim aracı gibi işpayları / roller üstlenirken; gençlerde gerilime karşı çâre; hafif versiyonlarıyla yaşlı emekli için de hayata bağlanma ve coşku sebebi olabilir.

Herkes kendi yapısına ve konumuna münasip çeşitte, ağırlıkta ve tempoda sporlarla pekâlâ meşgul olabilir. Spordan haz duyan birey fiilen spor yapmasa veya yapmasa dahi, sırf seyirci sıfatıyla da bu güzel faaliyetlerden yine nasibini alabilecektir.

KAYNAKLAR

- Buss, Arnold H. (1978), *Psychology: Behavior in Perspective*, New York: John Wiley and Sons.
- Collomb, Pierre (1988), *Sport, droit et relations internationales*, Paris: Economica.
- Coser, Lewis A. et al. (1987), *Introduction to Sociology*, New York: Harcourt Brace Javonovich Publishers.
- Ember, Carol & Ember, Melvin (1988), *Anthropology*, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall [Publications].
- Epperson, Arlin et al. (1977), *Leisure Counselling*, Springfield, Illinois: Charles C. Thomas Publisher.
- Fromm, Erich (1991), *Kendini Savunan İnsan*, (Türkçe'ye çev. Neclâ Arat), Sirkeci, İstanbul: Say Dağıtım.
- Kimble, Gregory A. (1956), *Principles of General Psychology*, New York: The Ronald Press Company.

⁹ Berlin Olimpiyat Oyunları'nda Hitler; Amerikalı efsanevi sürat koşucusu siyahî *Jessy Owens*'ın şampiyonluğunu tebrik etmek zorunda kalmasın diye alenen türbinlerden kaçmıştı.

- Maheu, René (1975), “La fonction éducative du sport”, Antoine, Serge, Ed.: 2000, *Sport et société*, No. 33; Gentilly-France: Imprimerie Jatt.
- Moustard, René (1975), “Sport et développement humain”, Antoine, Serge, Ed.: 2000, *Sport et société*, No. 33; Gentilly-France: Imprimerie Jatt.
- O'Donnell, Gerard (1988), *Mastering Sociology*, London: Mac Millan Education.
- Özbaydar, Sabri (1983), *İnsan Davranışının sınırları ve Spor Psikolojisi*, İstanbul: Altın Kitaplar yayınevi.
- Puner, Morton (Nisan 1988), İyi ve Uzun Bir Hayata Doğru, (Türkçe'ye çev. Türkân Turgut), Ankara: Bilgi yayınevi.
- Secord, Paul F. & Backman, Carl W. (1974), *Social Psychology*, New York: McGraw Hill Book Company Sirkeci, İstanbul: Say Dağıtım.
- Seeley, Ivor H. (1977), *Outdoor Recreation and the Urban Environment*, Nottingham: M Publishers.
- Tezcan, Mahmut (1982), *Sosyolojik Açıdan Boş zamanların Değerlendirilmesi*, Cebeci, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No. 116.
- United states Military academy West Point Military Program (Greenbook)* (May 1994 edition), New York. West Point Military Academy publications.

EK: Hobi-Sporcusuna Övgü, Bir Manzum-Öykü

ONLARIN LİSANSI DA YOK!

ONLAR, SİRF-AMATÖR!

Sportif etkinlikler
Geleneksel olarak
Bağnaz bazı hiziplerin
Amansız tekelinde
Sürüp gelmemiş miydi?

Bir üniversitede
bile takım seçerken
“Coach” torpil kullanır hem!
Seçim olacak günü
avaz avaz bağırıp
İlân etmez kat’iyyen!
(Belli lise kökenli
olmak gibi meselâ)
Görünmez faktörler hep
karışırılar seçime...

Takımların içinde
de çok kata kulliler
eksik olmaz sonradan.
Yıldız oyuncu olmak
Veya yedekte kalmak?

Hırs var Âdemoğlundu!

Kırkpınar’a bakalım:
Kel Aliço meselâ
Elbet büyük pehlivan!
Amma spor ahlâkı
ne derece sağladı?
Az mı *kemane* çekti
çabucak yenmeyip de
nice yeni yetmeye?
İstikbal vad’ederek
gelip başa soyunan
Ve *kemane* altında
Ezilerek güreşe

veda eden gençlere

Ağlamıştır belki de
Koskoca Sarayı!

Sporu sırf spora
duyduğu aşk yüzünden
Öylece benimsemiş;
Takımmış, yarışmamış,
Gösterişmiş cakaymış
Para pulmuş veyahut
Başka getirilermiş

Hiç aldırış etmemiş
Ne sportmenler vardır!

Sabahtan kültür-fizik,
Üstüne kır koşusu,
Bahçede bir barfiks,
çimentodan halterler,
Mahalle içersinde
İddiasız oyunlar
ve benzeri metodlar...

Hattâ hattâ üstünde
eşofman bile yokken
Yerçekimine karşı
kendince karşı çıkan;
Asansörü reddedip
Merdivenlere koşan;
Arabadan kaçınıp
Yürüyüşe can atan;
(Odun kesmekten tutun,
Bir yük taşımaya dek)
Her türlü olanağı
sporlaştırarak
kurallarını koyan;
Sporda tasarımcı
düzeyine varanlar!
En sahici sporcular!
Selâm olsun sizlere!
Yazar